

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІНФОРМАЦІЙНИХ І ПРИКЛАДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

М. В. Дубель

ПСЕФОЛОГІЯ

Методичні вказівки
до самостійної роботи
для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр»
спеціальності С2 Політологія

Вінниця
2025

УДК 324+342.84](075.4)

П 861

*Затверджено на засіданні вченої ради факультету
інформаційних і прикладних технологій
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 1 від 28 серпня 2025 р.)*

Укладач:

Дубель М. В., д-р філософії з міжнародних економічних відносин, старший викладач кафедри політології та державного управління ДонНУ імені Василя Стуса.

Рецензенти:

Польовий М. А., д-р політичних наук, професор кафедри політології та державного управління ДонНУ імені Василя Стуса;

Чальцева О. М., д-р політичних наук, професор, в. о. завідувача кафедри політології та державного управління ДонНУ імені Василя Стуса.

П 861 Псефологія. Методичні вказівки до самостійної роботи для здобувачів ОС «Бакалавр» спеціальності С2 Політологія / уклад. М. В. Дубель. ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. 24 с.

Методичні вказівки розроблено на основі програми з курсу «Псефологія». Видання містить програму курсів, зміст семінарських занять, питання для самоконтролю, тематику індивідуальних завдань, списки рекомендованої літератури, що можуть бути використані для підготовки до семінарських занять, модульної контрольної роботи, заліку та для написання наукових статей, доповідей.

УДК 324+342.84](075.4)

© Дубель М. В., 2025

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема I. Псефологія як наука й навчальна дисципліна	6
Тема II. Сутність виборів. Місце й роль у політичному процесі. Суть, функції та типи політичних виборів	6
Тема III. Виборче право і виборче законодавство. Принципи й правила організації та проведення виборів	7
Тема IV. Проведення виборів та їх основні засади. Фінансування виборів	9
Тема V. Загальна характеристика виборчих систем та їх елементів. Сильні і слабкі виборчі системи	11
Тема VI. Виборчі системи: їх класифікація та типи	12
Тема VII. Електоральна географія й особливості поведінки виборців зарубіжних країн.....	13
Тема VIII. Оцінювання і політичні наслідки виборчих систем. Виборча інженерія та виборча геометрія.....	14
Тема IX. Референдуми і плебісцити в системі представницької демократії	15
Індивідуальні завдання	16
Запитання на залік	18
Список рекомендованих джерел.....	20

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Псефологія» є обов'язковою у циклі дисциплін професійної та практичної підготовки здобувача та призначена для формування низки загальних та спеціальних професійних компетентностей.

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування у здобувачів знань, умінь та навичок, пов'язаних з виборчою діяльністю, отримання ними уявлення про типи виборчих систем, види виборів, основних учасників (гравців) виборчого процесу, законодавчу базу, що регулює виборчий процес, та роль основних політичних інститутів, задіяних у виборах.

Під час розробки методичних вказівок автор врахував усі вимоги Стандарту вищої освіти зі спеціальності 052 Політологія.

Курс включає в себе тему та зміст лекцій, тематику семінарських занять, тематику індивідуальних завдань та список літератури.

За результатами вивчення дисципліни треба очікувати такі:

Загальні компетентності (ЗК):

Знання предметної області та розуміння професійної діяльності.

Здатність спілкуватися іноземною мовою.

Здатність бути критичним і самокритичним.

Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань / видів економічної діяльності).

Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Здатність ухвалювати рішення та діяти відповідно до принципу неприйняття корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.

Спеціальні компетентності здобувачів вищої освіти(СК):

Здатність використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.

Здатність застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки.

Здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.

Здатність застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності.

Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.

Здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.

Здатність застосовувати теорії та методи прикладної політології, політичних комунікацій, спеціальних політологічних дисциплін у професійній діяльності.

Здатність конструювати дизайн, розробляти програму та виконувати політологічні дослідження з використанням сучасних методів, технологій та інструментарію політичного аналізу.

Здатність презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень для фахівців та нефаківців.

Результати навчання здобувачів вищої освіти(РН):

Розуміти предметну область, етичні та правові засади професійної діяльності.

Вільно спілкуватися державною та однією з іноземних мов усно і письмово у професійній діяльності.

Мати навички професійної комунікації.

Вміти використовувати інформаційні та комунікаційні технології у професійній діяльності.

Знати свої права та обов'язки як члена демократичного суспільства та використовувати їх у професійній діяльності.

Розуміти історію, закономірності та етапи розвитку предметної сфери політології, знати її цінності та досягнення.

Вміти використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.

Вміти застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки.

Застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності.

Вміти аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.

Вміти аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.

Застосовувати теорії та методи прикладної політології, політичних комунікацій, спеціальних політологічних дисциплін у професійній діяльності.

Конструювати дизайн, розробляти програму та виконувати політологічні дослідження з використанням сучасних методів, технологій та інструментарію політичного аналізу.

Презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень фахівцям і широкій аудиторії, засобам масової інформації, експертам з інших галузей знань.

Методичні вказівки розроблено для здобувачів вищої освіти спеціальності С2 Політологія.

ТЕМА I. ПСЕФОЛОГІЯ ЯК НАУКА Й НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Походження терміна «псефологія». Загальне значення терміна як «авторитетної думки». Винайдення (1949) і перше вживання в пресі (1952) терміна «псефологія» (як науки про вибори) викладачем з Оксфорда Ф. Гарді. Розповсюдження поняття в межах «британської традиції». Предмет вивчення псефології, варіанти її визначення й бачення в системі наук. Два основні варіанти розуміння псефології: 1) як науки про вибори; 2) як науки, що вивчає вибори за допомогою статистичних методів. Три варіанти бачення місця псефології в системі наук. Коло проблем, якими займається псефологія, методи її дослідження. Етапи становлення науки про вибори. Коротка історія становлення електоральних досліджень. Основні сучасні центри з вивчення виборів у країнах Заходу. Особливості вивчення виборів у сучасній Україні. Основні поняття навчального курсу.

План семінарського заняття

1. Предмет вивчення псефології.
2. Етапи становлення науки про вибори.
3. Місце псефології у системі політичних наук.
4. Методи псефологічних досліджень.

Питання для самоконтролю

1. За яких умов вибори можуть розглядатися як знаряддя політичного маніпулювання?
2. Чому вибори є найефективнішим засобом ліквідації авторитарного режиму і переходу до демократії?
3. Яка роль виборів у демократичному суспільстві?

ТЕМА II. СУТНІСТЬ ВИБОРІВ. МІСЦЕ Й РОЛЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ. СУТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ТИПИ ПОЛІТИЧНИХ ВИБОРІВ

Визначення поняття «вибори» та історія їх проведення. Коротка історія проведення виборів з найдавніших часів до наших днів. Альтернативні способи формування органів влади: захоплення, жереб, відбір за рейтингом заслуг або можливостей, спадкування, призначення. Переваги та недоліки. Цілі, завдання та функції виборів. Роль виборів в умовах різних політичних режимів. Види виборів: прямі й непрямі (непрямі й багатоступеневі), альтернативні й безальтернативні, конкурентні й неконкурентні, передбачувані й непередбачувані. Тактичні та стратегічні цілі політичних сил під час передвиборчої кампанії: неминучість суперечності.

План семінарського заняття

1. Інститут виборів у системі інститутів прямої та представницької демократії.
2. Нормативно-правове закріплення функціонування інституту виборів: національні гарантії реалізації виборчого права, стандартизація інституту виборів як універсального засобу легітимації влади.
3. Види виборів: огляд міжнародних критеріїв та принципів реалізації «чесних» та «вільних», «істинно демократичних виборів».
4. Стандарти Ради Європи та ЄС у сфері забезпечення виборів.

Питання для самоконтролю

1. За яких умов і коли виникли перші вибори?
2. Коли і де виникають перші парламенти? Як їх обирали?

ТЕМА III. ВИБОРЧЕ ПРАВО І ВИБОРЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО. ПРИНЦИПИ Й ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ

Вибори та голосування як способи народоправства. Виборчі процедури прямої демократії у Стародавніх Греції та Римі. Елементи виборності органів врядування та колективного волевиявлення в суспільствах доби середньовіччя та Нового часу. Станове представництво та парламенти в країнах Європи. Перші європейські парламенти в XI–XIV ст.: кортеси в Іспанії, генеральні штати у Франції, парламент в Англії. Характерні ознаки станovo-представницьких зборів: становий характер; обмеженість прав; відсутність єдиних правил виборів; рекомендаційний характер прийнятих рішень; нерегулярність скликання. Виборче право. Історія розвитку виборчого права у європейських країнах. Виборчі реформи 1832, 1867, 1884 рр. в Англії. Принцип загального виборчого права. Нормативно-правове закріплення функціонування інституту виборів: національні гарантії реалізації виборчого права, стандартизація інституту виборів як універсального засобу легітимації влади. Джерела виборчого права. Класифікація джерел виборчого права: 1. За територією дії: а) міжнародні; б) загальнонаціональні; в) регіональні; г) місцеві. 2. За суб'єктом прийняття: а) прийняті органами публічної влади; б) прийняті Українським народом; в) прийняті територіальною громадою. 3. За ієрархією: а) конституційні; б) законодавчі; в) підзаконні. 4. За юридичною силою: а) обов'язкові; б) рекомендаційні. 5. За формою: а) нормативно-правові акти; б) нормативні договори; в) судові прецеденти; г) правова доктрина. 6. За характером положень: а) матеріальні; б) процесуальні. 7. За ступенем деталізації: а) загальні; б) спеціалізовані. 8. За місцем у регулюванні: а) первинні; б) вторинні. 9. За роллю у регулюванні: а) основні; б) додаткові. 10. За часом дії: а) постійні; б) тимчасові. Виборче право: предмет і методи правового регулювання. Наднаціональний характер виборчого права. Міжнародні стандарти виборчого права. Універсальні, міжнародні нормативно-правові акти (базовий рівень): а) загальна декларація прав людини, яка проголошена резолюцією ООН 10 грудня 1948 р.; б) Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації (25 грудня 1965р.); в) Конвенція про політичні права жінок (прийнята у грудні 1952 р., а набула чинності 7 липня 1954 р.); г) Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, який був ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р.; д) Декларація про критерії вільних і справедливих виборів (Рада Міжпарламентського Союзу, 1994 р.); та інші нормативно-правові акти. Європейські виборчі стандарти (регіональний рівень): Європейська конвенція з прав людини; Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» від 6 грудня 2001 р.; Кодекс належної практики у виборчих справах (2002 р.); резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про кодекс належної практики у виборчих питаннях» (№ 1264, 2001 р.), «Про обмеження на діяльність політичних партій у державах-членах Ради Європи» (№ 1308, 2002 р.), «Про звіт рекомендованих норм при проведенні виборів» (№ 1320 та 1595, 2003 р.) тощо. Європейські виборчі стандарти (субрегіональний рівень) становлять вимоги, що діють виключно в межах Європейського

Союзу, насамперед щодо виборів до Європейського парламенту. Експертні організації з виборчого законодавства в Раді Європи: Венеціанська Комісія, Бюро демократичних інститутів та прав людини (Office for Democratic Institutions and Human Rights) при ОБСЄ, Міжнародний інститут демократії і сприяння виборам (The International Institute for Democracy and Electoral Assistance – International IDEA), ENEMO (European Network of Election Monitoring Organizations – Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами), Асоціація організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи (ACEEEO – Association of European Election Officials), Міжнародний фонд виборчих систем (International Foundation for Election Systems – IFES). Типи виборів. Залежно від способу волевиявлення: 1) прямі та непрямі; 2) від назви органу чи посади, які обираються: президентські, парламентські, місцеві; 3) від часу проведення: чергові, позачергові, повторні; 4) від території, яку охоплюють: загальнодержавні та місцеві. Класифікація принципів виборчого права. Три групи принципів виборчого права: 1) суб'єктивні принципи (загальне, рівне, пряме виборче право під час таємного голосування; 2) базові об'єктивні (нормативно-організаційні) принципи (принципи вільних виборів, обов'язковості виборів, періодичності, альтернативності виборів, справжності і нефальсифікованості виборів); 3) функціональні об'єктивні (нормативно-організаційні) принципи: принцип незалежності виборчих комісій, рівності кандидатів, виборчих об'єднань, гласності виборів, неприпустимості іноземного впливу на виборчий процес, фінансової дисципліни, повноти інформаційного забезпечення. Фінансове і матеріально-технічне забезпечення підготовки та проведення місцевих виборів. Виборчі фонди організацій партій, кандидатів. Висування та реєстрація кандидатів на місцевих виборах. Гарантії діяльності суб'єктів виборчого процесу, офіційних спостерігачів на місцевих виборах. Проведення голосування, визначення результатів місцевих виборів.

План семінарського заняття

1. Інститут народоправства: історичні форми, функціональні завдання, політичне значення.
2. Ідеї республіканізму, народного правління в історії.
3. Виборчі процедури прямої демократії в Стародавніх Греції та Римі.
4. Елементи виборності органів врядування та колективного волевиявлення в суспільствах доби середньовіччя та Нового часу.
5. Станове представництво та парламенти в країнах Європи.
6. Історія розвитку виборчого права. Перші виборчі цензи.
7. Виборче право в сучасній конституційно-правовій доктрині: джерела, принципи, цензи.
8. Виборчі цензи для активного і пасивного виборчого права.

Питання для самоконтролю

1. Які основні принципи демократичних виборів?
2. Основні види виборчих цензів.
3. Різниця у виборчих цензах для активного і пасивного виборчого права.

ТЕМА IV. ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ ТА ЇХ ОСНОВНІ ЗАСАДИ. ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРІВ

Виборчий процес та виборча кампанія: трактування сутності. Інститут органів адміністрування виборів: правовий статус органів адміністрування виборів, принципи інституту адміністрування виборів (незалежність, безсторонність, колегіальність, відкритість, законність, професіоналізм). Суб'єктний аспект виборчого процесу. Основні суб'єкти виборчого процесу: громадяни, виборчі комісії, органи публічної влади, політичні партії, кандидати, суди. Процедурний аспект виборчого процесу. Головні процедури виборчої кампанії. Призначення дати виборів. Утворення виборчих округів. Формування виборчих комісій. Складання списку виборців. Висування та реєстрація кандидатів. Передвиборна пропаганда і агітація. Голосування. Підрахунок голосів та визначення результатів виборів. Управління виборчим процесом: сутність і основні характеристики. Органи управління виборчим процесом / органи адміністрування виборів (ОАВ). Країнова специфіка управління виборчим процесом. Моделі органів управління виборчими процесами: незалежна модель (Литва, Польща, Україна та інші), урядова модель (Австрія, Бельгія, Греція, Німеччина та інші), змішана модель (Нідерланди, Словаччина та інші). Характеристика переваг та недоліків моделей управління виборчим процесом. Чинники впливу на діяльність органів адміністрування виборів: а) виборче законодавство (виборча система); б) політичні умови, що дають змогу ОАВ діяти вільно та неупереджено; в) обсяг наданих ОАВ повноважень і функцій; г) кваліфікаційні вимоги до членів та іншого персоналу ОАВ; ґ) термін і порядок їх призначення, система контролю та підзвітності; д) наявність в ОАВ статусу юридичної особи, що дає змогу виступати позивачем і відповідачем у суді. Керівні принципи діяльності ОАВ: незалежність, неупередженість, доброчесність тощо. Особливості формування ОАВ: 1) призначення виборчих органів здійснюється спільно різними органами державної влади у межах конституційної системи «стримувань і противаг» (парламент); 2) призначення членів виборчих органів здійснюється неpolітичними органами державної влади (суди); 3) призначення членів виборчих органів здійснюється від різних політичних сил. Управління виборчим процесом в Україні. Інституціональне, організаційне, інформаційне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення. Центральна виборча комісія (ЦВК) як ОАВ. Особливості формування та основні функції ЦВК. Структура ЦВК. Державний реєстр виборців у структурі ЦВК. «Стратегічний план розвитку Центральної виборчої комісії на 2020–2025 рр.». «Дорожня карта виборчої реформи в Україні 2023 – в умовах воєнного стану» (ГО «ОПОРА»). Структура виборчого штабу, її особливості залежно від типу виборчої кампанії, обраної виборчої стратегії, матеріально-технічного забезпечення. Керівник чи/і менеджер виборчого штабу. Структура виборчого штабу у випадку мажоритарного округу, президентських і парламентських за умов партійних списків, місцевих виборів. Скільки має бути заступників і за якими напрямками. Хто має відповідати за роботу з ОВК і ДВК. База даних і робота в мережі Інтернет. Внутрішня комунікація і питання безпеки. Волонтери, члени партії і наймані працівники. Централізм і межі свободи структурних підрозділів. Робота пресекретаря. Місце в штабі і функціональні навантаження керівника групи матеріально-технічного забезпечення. Штаб як команда, чи група фахівців.

Основні напрями роботи виборчого штабу: організація роботи представників кандидата / партії в ОВК та ДВК; польові проєкти («від дверей до дверей»); організація зустрічей кандидата; комунікація з конкурентами; комунікація зі ЗМІ, державними та громадськими структурами; рекламна діяльність; робота з соціальними мережами тощо). Робота штабу у день виборів. Організація паралельного підрахунку голосів. Форми передачі інформації та їх інтенсивність. Для чого і скільки має бути мобільних груп і хто має в них входити. Форма участі представників штабу в інформаційних марафонах під час голосування і після. Що і як варто повідомляти ЗМІ в день виборів. Як і коли треба реагувати на результати виборів. Організація екзит-полу. Особливості партійного способу формування складу виборчих комісій. Особливості стадій виборчого процесу в країні на вибір (США, Україна та ін.). GRECO: історія виникнення, функції, документи, стандарти щодо фінансування політичних партій та виборчих кампаній. Голосування поштою та інтернет-голосування: досвід адміністрування виборчих технологій. Завдання для спостерігачів щодо фіксації порушень у день виборів. Робота юриста з інформацією про порушення. Контроль за роботою ДВК та за оформленням і поданням протоколів. Контроль за прийняттям протоколів і внесенням уточнень на вимогу ТВК. Умови оскарження рішень, дій та бездіяльності. Форми та способи захисту виборчих прав громадян. Особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу та інших учасників виборів. Порядок і строки розгляду скарг виборчими комісіями та судами. Конституційно-правова, адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення виборчого законодавства. Специфіка порушень під час виборчого циклу 2004 р. на виборах Президента України. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення підготовки і проведення виборів народних депутатів України. Виборчі фонди партій, кандидатів у народні депутати України. Висування і реєстрація кандидатів у народні депутати України. Особливості інформаційного забезпечення виборів народних депутатів України. Гарантії діяльності партій, кандидатів у народні депутати України, офіційних спостерігачів. Проведення голосування, визначення результатів виборів народних депутатів України. Європейський парламент: історія формування, виборчі правила, технології. Партійні та електоральні системи країн Вишеградської четвірки. Вибори Президента в Україні: історичні етапи, виборчі норми, конфліктні ситуації. Нормативно-правові основи сучасних виборів Президента України. Територіальна організація виборів Президента України. Виборчі комісії з виборів Президента України. Фінансове і матеріально-технічне забезпечення підготовки та проведення виборів Президента України. Виборчі фонди кандидатів на пост Президента України. Висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України. Особливості інформаційного забезпечення виборів Президента України та передвиборної агітації. Гарантії діяльності кандидатів на пост Президента України та офіційних спостерігачів. Проведення голосування, визначення результатів виборів Президента України. Повторні та позачергові вибори Президента України.

План семінарського заняття

1. Виборчий процес: поняття, основні тлумачення, зміст. Принципи інституту виборчого процесу.
2. Суб'єктний аспект виборчого процесу.

3. Процедурний аспект виборчого процесу.
4. Темпоральний аспект виборчого процесу.
5. Інститут органів адміністрування виборів: правовий статус органів адміністрування виборів, принципи інституту адміністрування виборів.
6. Правопорушення під час виборчого процесу. Кваліфікація правопорушень.

Питання для самоконтролю

1. З чого складається план виборчої кампанії?
2. Що таке стратегічне планування виборчої кампанії?
3. Які методи роботи з виборцями застосовувалися під час останніх виборів в Україні? Які з них, на вашу думку, є найефективнішими?

ТЕМА V. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБОРЧИХ СИСТЕМ ТА ЇХ ЕЛЕМЕНТІВ. СИЛЬНІ І СЛАБКІ ВИБОРЧІ СИСТЕМИ

Виборча система. Виборча система: спосіб артикуляції політичних інтересів (Габріель Алмонд). Вплив виборчої системи на розвиток партійно-політичної системи. Типи виборчих систем. Закони М. Дюверже про вплив виборчої системи на структурування партійних систем. Виборча система та представництво інтересів національних меншин. Виборча система і представництво громад. Виборча система і представництво жінок. Структурні елементи виборчих систем: виборчий округ, виборчий список, спосіб голосування, виборча формула, виборчий бар'єр. Магнітуда виборчого округу та ступінь пропорційності результатів виборів. Виборчі округи в різних системах голосування. Типи виборчих округів: одномандатні виборчі округи (уніномінальні) та багатомандатні виборчі округи (поліномінальні). Розмір виборчого округу. Джеррімендеринг. Виборчий бюлетень та його різновиди. Виборчі (партійні) списки. Вільні списки (панашаж). Відкриті (преференційні) списки. Напіввідкриті (напівжорсткі) списки. Закриті (жорсткі, фіксовані) списки. Виборча формула як спосіб трансформації голосів виборців у депутатські мандати. Виборча квота. Метод квот. Квота Хейра. Квота Хагенбах-Бішофа. Квота Імперіалі. Метод дільників. Метод Д'Онта. Формула Сен-Лагю. Модифікована формула Сен-Лагю. Метод Немеєра. Особливості розподілу залишкових депутатських мандатів. Виборчий бар'єр та його значення для функціонування партійних систем. Виборчий бар'єр та принцип рівності під час розподілу депутатських мандатів. Оцінювання виборчих систем. Рівень пропорційності / диспропорційності виборчих систем. Надпрезентація. Індекс пропорційності виборчої системи Гюнтера. Показники пропорційності. Індекс диспропорційності Галлахера. Межі коливання індексу диспропорційності. Коефіцієнт диспропорційності. Чинники впливу на рівень пропорційності виборчих систем: 1) деформація результатів виборів сильніша у системах, заснованих на мажоритарній формулі; 2) рівень пропорційності виборчої системи зростає зі збільшенням величини виборчого округу; 3) рівень пропорційності зростає зі стабілізацією партійної системи і зменшенням ефективної кількості партій (вимірюється індексом ефективної кількості партій); 4) рівень пропорційності корелюється з вирівнювальним розподілом мандатів; 5) рівень пропорційності корелюється з застосуванням виборчого бар'єру. Критерії конструювання виборчих систем: пропорційність мандатів до поданих голосів, міцність

уряду, стабільність партійної системи, сприяння представництву національних меншин, відповідність міжнародним стандартам тощо. Конституційний контроль за виборчою інженерією. Сутність поняття «сильна / слабка» виборча система згідно з концепцією Дж. Сарторі та М. Шугарта. Особливості виборчої системи квотно-преференційного голосування на прикладі системи єдиного перехідного голосу (single transferable vote) у багатомандатних округах.

План семінарського заняття

1. Поняття «виборчої системи».
2. Елементи виборчої системи: формула, розмір округу, бар'єр, структура виборчого бюлетеня.
3. Місце виборчої системи в політичній системі суспільства.
4. Чинники та умови, від яких залежить впровадження того чи іншого типу виборчої системи в країні.

Питання для самоконтролю

1. Інертність як особливість виборчої системи.
2. Різниця у трактуванні терміна «виборча система» юридичною і політичною наукою.
3. Критерії виокремлення різних типів виборчих систем.

ТЕМА VI. ВИБОРЧІ СИСТЕМИ: ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ТИПИ

Класифікація виборчих систем: 1) мажоритарні системи (голосування за принципом відносної більшості (англ. First Past the Post, FPTP); представницьке голосування (англ. Block Vote, BV); альтернативне голосування (англ. Alternative Vote, AV); система голосування у два тури (англ. Two-Round System); голосування за партійний блок (англ. Party Block Vote, PBV)); 2) напівпропорційні системи (паралельні системи (англ. Parallel System, PS); голосування за змішаною системою (англ. Mixed Member Proportional, MMP); 3) пропорційні системи (голосування за партійними списками; система єдиного перехідного голосу). Історичні витoki мажоритарного голосування. Мажоритарна система: одномандатна, багатомандатна і преференційна. Мажоритарна система абсолютної більшості і мажоритарна система відносної більшості. Мажоритарна система кваліфікованої більшості та система подвійного одночасного голосу. Роль особистості лідера в умовах мажоритарної політичної системи. Поліномінальні мажоритарні системи. Куріальна виборча система. Система відносної більшості з кумулятивним голосуванням та система одного голосу, що передається. Переваги мажоритарної політичної системи: перемога на виборах великих політичних партій і створення однопартійних урядів. Недоліки мажоритарної системи. Історичні витoki пропорційної виборчої системи. Сутність і структурні складники пропорційної виборчої системи. Переваги та недоліки пропорційної виборчої системи. Різновиди пропорційної виборчої системи: а) пропорційна виборча система на загальнодержавному рівні; б) пропорційна виборча система на основі багатомандатних округів. Змішана виборча система. Поєднання елементів мажоритарної системи та систем пропорційного представництва.

План семінарського заняття

1. Мажоритарна виборча система та її різновиди. Переваги та недоліки мажоритарної системи.
2. Пропорційна виборча система та її різновиди. Переваги та недоліки пропорційної системи.
3. Змішана («персоналізована пропорційна система» або «пропорційно-мажоритарна») виборча система та її різновиди.
4. Розрахункові моделі та деформації артикуляції політичних інтересів. Явка, абсентеїзм, репрезентативність підсумків голосування.

Питання для самоконтролю

1. Що таке мажоритарна система з альтернативним голосуванням?
2. Що таке виборча квота?
3. Які принципи змішування існують у змішаних виборчих системах?

ТЕМА VII. ЕЛЕКТОРАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ Й ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ВИБОРЦІВ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Становлення та розвиток електоральної географії (А. Зігфрід, С. Роккан, С. Ліпсет, Р. Дж. Джонсон, П. Тейлор, Дж. Агню та ін.). «Gerry-mander» або Массачусетська технологія. Конституційно-правове конструювання виборчої системи з акцентом на мінімізацію втрати голосів виборців у процесі територіальної організації виборів: досвід країн та рекомендації Венеційської Комісії. Адміністративно-територіальні вимоги щодо виборчих округів згідно з законодавством (країни на вибір). Методологічні засади забезпечення об'єктивності та неупередженості методів визначення меж виборчих округів: математичні формули та геометричні розрахунки (метод «багатокутників мінімальної випуклості» та ін.). Територіальна основа виборчих процесів в Україні та Угорщині: порівняльний аналіз. Джеррімендеринг у регіонах компактного проживання етнонаціональних меншин: практики та заборони. Територіальна організація місцевих виборів. Виборчі комісії з місцевих виборів. Вибори депутатів місцевих рад. Вибори голів місцевих рад. Вибори старост у системі місцевого самоврядування. Поняття електоральна поведінка. Історія досліджень «електоральної поведінки». Типи електоральної поведінки. Девіантна електоральна поведінка.

План семінарського заняття

1. Електоральна географія: теоретико-методологічні основи розвитку.
2. Територіальна організація виборів. Вплив територіальної організації виборів на результати голосування.
3. Засади забезпечення об'єктивності та неупередженості методів визначення меж виборчих округів: математичні формули та геометричні розрахунки.
4. Джеррімендеринг у регіонах компактного проживання етнонаціональних меншин: практики та заборони.

Питання для самоконтролю

1. Що таке виборча дільниця, які її функції?
2. Які наукові підходи дослідження електоральної поведінки склалися в політичній науці?

ТЕМА VIII. ОЦІНЮВАННЯ І ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ. ВИБОРЧА ІНЖЕНЕРІЯ ТА ВИБОРЧА ГЕОМЕТРІЯ

Виборча інженерія. Виборча формула та її застосування у виборчій інженерії. Вплив різних виборчих квот на представництво політичних партій у парламенті. Електоральна географія та джерімендеринг. Утворення виборчих округів (виборча геометрія) як виборча технологія. Виборчі бар'єри в технології розподілу голосів виборців. Парадокси застосування виборчих систем: парадокс Алабами, парадокс Кондорсе, парадокс «нового штату». Виборчі технології, їх сутність і класифікація. «Брудні» та «чисті» технології у виборчій кампанії, їх умовність. Чорний PR (технологія створення негативного іміджу) та його характеристики. Складники негативної виборчої кампанії: компромат, дискредитація конкурента, подання негативної інформації про конкурента. Журналістські прийоми чорного піару: «читання думок», анонімність, вилучення, ідеалізація, «показовий нейтралітет», «структура, яку редагують». Адміністративні засоби чорного піару. Політичне клонування. Реєстрація двійників та підставних кандидатів. Публікація фальшивих даних соціологічних досліджень. Створення спеціальних сайтів для розповсюдження компромату. Підкуп виборців. Політичні маніпуляції. Політичні міфи та характеристика процесу міфотворчості. Методи просування політичних міфів: залякування виборців, шокуючі повідомлення, брехня, роздмухування існуючих скперечностей тощо. Сучасна академічна псефологія – вклад Ентоні Гріна (Antony Green's Election Blog), Малькольма Х'ю Маккерраса (Маятник Маккерраса), Девіда Батлера і Роберта Маккензі (свінгометр), Чарлі Кука (Cook Political Report, США, 1984–2022), Майкла Галлагера (Індекс Галлагера або Індекс найменших квадратів). Мистецтво політичного маніпулювання: ідеї Вільяма Райкера щодо виборчої інженерії. Теорема Балінського–Янга: її значення в розвитку псефології. Значення зниження виборчих бар'єрів як засіб позитивної дискримінації. Ідеї Бенджаміна Рейлі щодо електоральної інженерії в умовах конфліктного менеджменту в демократіях із розділеним суспільством. Правила вторинного розподілу мандатів: правило Гамільтона (1792), правило Джефферсона (1792), правило Адамса (1822), метод Вебстера (1832), метод Хатінгтона–Хілла (1941), метод Діна (1832). Виборча інженерія під час виборів в український парламент. Сучасна територіальна організація виборів депутатів. Виборчі комісії з виборів народних депутатів України. Виборча інженерія під час виборів Президента України. Особливості електоральної географії на виборах президентів України, США. Прихована агітація та пропаганда. Exit Poll та Entrance Poll як виборчі технології (вклад Уоррена Мітофські, Warren Mitofsky, 1967). Кандидати: клони, аутсайтери, важковаговики, двійники, технічні (Stalking Horse). Технології фальсифікації результатів виборів: «карусель». Технологія підкупу під час виборчої кампанії: «ялинка». Технології «МАГів»: Мобільних агітаційних груп. Телевізійний прийом «Обрамлення кандидата». Технології «Vote Splitting» (Розсіювання): технічні кандидати, виборче клонування.

План семінарського заняття

1. Виборчі бар'єри в технології пропорційного розподілу представницьких мандатів (технології підвищеного та «плаваючого» бар'єрів).
2. Виборча формула, виборчий «метр», коефіцієнт або квота та різні методи їх визначення. Правила вторинного розподілу мандатів.

3. Парадокси застосування виборчих систем: парадокс Алабами, парадокс Кондорсе, парадокс «нового штату», «парадокс населення».
4. Технології розподілу представницьких мандатів за умови «відкритих» списків.
5. Технологія розподілу депутатських мандатів усередині списку кандидатів з використанням внутрішньопартійного та особистого рейтингів.
6. Технології преференційного встановлення результатів виборів.

Питання для самоконтролю

1. Що означає «маркетинговий підхід» у політиці?
2. Що таке політичний менеджмент?
3. Які особливості маніпулятивних технологій?

ТЕМА IX. РЕФЕРЕНДУМИ І ПЛЕБІСЦИТИ В СИСТЕМІ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Поняття, види референдуму (національні, регіональні, місцеві; конституційні, законодавчі; консультативні, імперативні; обов'язкові, факультативні). Поняття плебісциту. Визнання результатів референдуму. Умови проведення і значення референдумів. Правові наслідки референдуму. Всенародний референдум з питання державної незалежності в Україні. Відмінність референдуму від виборів. Конституція України про вибори і референдум як форми народного волевиявлення. Плебісцити як виявлення думки з важливих для суспільного розвитку питань. Історія виникнення плебісцитів. Політичні наслідки плебісцитів. Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» й напрями його вдосконалення. Демократія участі, форми прямої (безпосередньої) демократії, функції та види референдумів, референдумократія, плебісцит, народна ініціатива. Референдум і політична система суспільства, політичні наслідки референдумів.

План семінарського заняття

1. Поняття та види референдумів.
2. Умови проведення та політичні наслідки референдумів.
3. Поняття плебісциту та його відмінність від референдума.
4. Референдуми в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Позитивні та негативні сторони референдумів.
2. Яка нормативна база визначає проведення референдумів в Україні?

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Зробіть аналіз виборчих процедур у Стародавніх Греції та Римі.
2. Проаналізуйте реформи Тезея, Солона і Клісфена, Ефіяльта та Перікла, пов'язані з виборами та формуванням представницьких структур.
3. Простежте періодизацію історії держави та права Стародавнього Риму, визначаючи вплив боротьби патрициїв і плебеїв на трансформацію представницької демократії.
4. Проаналізуйте причини та особливості формування станово-представницьких органів влади.
5. Проаналізуйте розвиток виборчого права в історії країн Європи.
6. Зробіть аналіз поняття «істинно демократичні вибори» згідно з Декларацією принципів міжнародного спостереження за виборами та Кодексом поведінки міжнародних спостерігачів за виборами (ООН, 2005).
7. Ознайомтеся зі специфікою діяльності Відділу сприяння проведенню виборів ООН. З'ясуйте історію його формування.
8. Ознайомтеся із базою даних проєкту ООН – ACE Electoral Knowledge Network.
9. Ознайомтеся з сутністю п'яти принципів виборчого права (загальність, рівність, вільність, таємність, безпосередність і періодичність) на основі документа «Європейська виборча спадщина» (CDL (2002) 7 rev.), прийнятого Венеціанською комісією 14 березня 2002 р.
10. Ознайомтеся з Кодексом належної практики у виборчих справах (2002) Венеціанської комісії Ради Європи та Декларацією принципів міжнародного спостереження за виборами (2004).
11. Ознайомтеся з документами Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи, що стосуються рекомендації щодо забезпечення ефективності виборчого процесу: Рекомендацією 124 (2003) щодо «Кодексу належної практики у виборчих справах»; Резолюцією 233 (2007) про «Співпрацю між Конгресом і національними асоціаціями місцевих і регіональних органів влади»; Резолюцією 274 (2008) «Політика Конгресу щодо спостереження за місцевими та регіональними виборами».
12. Ознайомтеся з Європейською хартією місцевого самоврядування та Додатковим протоколом до неї про право брати участь у справах місцевого самоврядування, а також зі Статутною резолюцією Комітету міністрів Ради Європи щодо Конгресу місцевих і регіональних влад, яка визначає спостереження за місцевими та регіональними виборами як один з пріоритетів діяльності Конгресу.
13. Проаналізуйте суб'єктний аспект виборчого процесу: критерії визначення і класифікації суб'єктів виборчого процесу; суб'єкти виборчого процесу; статус інших учасників виборчих правовідносин.
14. Проаналізуйте процедурний аспект виборчого процесу: виборчі процедури; етап виборчого процесу.
15. Проаналізуйте темпоральний аспект виборчого процесу: поняття процедурних строків; початок виборчого процесу; обчислення виборчих строків; закінчення виборчого процесу; строки набуття і припинення статусу суб'єкта виборчого процесу.
16. Проаналізуйте принципи інституту виборчого процесу.
17. Проаналізуйте історичні витоки джеррімендерингу.
18. Продумайте відповідь на питання про причини та наслідки застосування практики джеррімендиру.

19. Проаналізуйте способи недопущення практик джеррімендерингу.
20. Простежте еволюцію виборчого законодавства в Україні в питанні формування місцевих органів представницької влади.
21. Проаналізуйте виборчу інженерію місцевих виборів в Україні.
22. Проаналізуйте особливості виборів голів територіальних громад всіх рівнів.
23. Проаналізуйте особливості виборчої системи під час виборів голів територіальних громад обласних та районних рад.
24. Проаналізуйте особливості виборчої системи під час формування місцевих рад базових громад.
25. Проаналізуйте історію розвитку виборчих та партійно-політичних систем в Україні (парламентські вибори).
26. Проаналізуйте особливості електоральної географії в Україні.

ПИТАННЯ З КУРСУ

1. Походження терміна «псефологія».
2. Предмет вивчення псефології, варіанти її визначення й бачення в системі наук.
3. Коло питань, якими займається псефологія, методи її дослідження.
4. Етапи становлення науки про вибори.
5. Визначення поняття «вибори» та історія їх проведення.
6. Переваги й недоліки «позавиборних» способів формування органів влади.
7. Інститут референдумів: особливості, історія, нинішній стан.
8. Цілі, завдання й функції виборів. Роль виборів в умовах різних політичних режимів.
9. Види виборів. Відкрите й таємне голосування.
10. Формування органів виконавчої влади виборним шляхом.
11. Історія становлення загального виборчого права.
12. Питання виборних цензів.
13. Виборчі системи та їх вплив на підсумки виборів.
14. Проблеми прогнозування поведінки виборців.
15. Визначення понять, пов'язаних зі спотворенням істинного волевиявлення виборців.
16. Варіанти маніпуляцій на виборах і тиску на виборців.
17. Види підтасувань підсумків голосувань і способи протидії їм.
18. Варіанти відображення підтасувань у підсумках голосувань.
19. Методики виявлення підтасувань підсумків голосувань.
20. Недоліки українського виборчого законодавства, що сприяють спотворенню волевиявлення виборців.
21. Електоральна історія України до референдуму про незалежність 1991 р.
22. Електоральна історія України 90-х – початку 2000-х рр.
23. Протистояння «помаранчевих» та «біло-блакитних» сил в електоральній історії України 2000-х рр.
24. Характеристики електоральної поведінки жителів України на різних територіальних рівнях.
25. Особливості поведінки виборців України за даними соціопитувань.
26. Специфіка прийняття і внесення змін до законів про вибори в Україні.
27. Структура та ключові положення Виборчого кодексу України (політологічний аналіз).
28. Можливі напрями вдосконалення українського виборчого законодавства.
29. Абсентізм: визначення поняття; чинники, що його зумовлюють.
30. Критерії демократичності виборів.
31. Охарактеризуйте головні процедури виборчої кампанії.
32. Проаналізуйте порядок утворення виборчих дільниць.
33. ЦВК, ОКВ, ДВК: процедура формування та організація роботи.
34. Роль ЗМІ у передвиборній агітації.
35. Моделі фінансування виборчих кампаній.
36. Виборча формула: загальні правила переведення голосів на мандати.
37. Класифікація виборчих систем за В. Богданором.

- 38. Класифікація виборчих систем за Дж. Сарторі.
- 39. Мажоритарна виборча система: абсолютної, відносної та кваліфікаційної більшості.
- 40. Пропорційні виборчі системи: визначення, види, переваги та недоліки.
- 41. Політична та виборча інженерія.
- 42. Основні методи та суб'єкти виборчої інженерії.
- 43. Форми прямої демократії.
- 44. Види та функції референдумів.
- 45. Референдумократія. Особливості застосування референдумів у Швейцарії.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьев А. Сучасна теорія голосування в контексті українських електоральних трансформацій: дис. канд. політ. наук 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Харків, 2017. 274 с.
2. Місцеві вибори. Фінальний звіт за результатами незалежного спостереження / О. Айвазовська, О. Неберікут, О. Ключев, Ю. Лісовський. Опора, 2016. 248 с.
3. Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / Б. Бондаренко, К. Задоя, Д. Калмиков, Ю. Кириченко, М. Хавронюк. Київ: «АК-Group», 2019. 122 с.
4. Буркут І. Г. Виборчі технології: регіональний досвід. Чернівці: Букрек, 2009. 240 с.
5. Василевська Т. Виборча кампанія та цінності й настанови депутатської етики: досвід західних демократій. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 50. С. 301–317.
6. Вибори та виборчі системи: компаративний метод. вказівки до вивчення навчальної дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спец. 052 «Політологія» / уклад. Ю. В. Узун. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. 75 с.
7. Вирішення виборчих спорів: підручник / Ю. Г. Барабаш, О. А. Губська, К. Еллена, В. С. Кобрин, Д. С. Ковриженко, О. О. Коцюрuba, Б. С. Мохончук, П. В. Романюк, М. І. Цуркан, В. І. Чорненький; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. Київ: «АК-ГРУП», 2023. 416 с.
8. Глиняний І. В. Процедурні та нетрадиційні цензи у системі класифікації виборчих цензів у світі та Україні. *Правове життя України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 2020 р.)* / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 354–357.
9. Дубель М. В. Негативні аспекти використання соціальних мереж в системі організації виборчих кампаній. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2025. № 10. С. 41–46.
10. Жемчужнікова К. Історія виборів: виборчі системи в Україні. *ОПОРА – Вибори*. 22 лютого 2021. URL: https://www.oporaua.org/news/vybory/election_history/22821-istoriia-vivoriv-viborchii-sistemi-v-ukrayini
11. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 168 с.
12. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан, перспективи законодавчої реалізації в Україні. Київ, 2018. 908 с.
13. Копинець Ю. Ю. Парламентські вибори у країнах Європейського Союзу у 2018 р.: характеристика електоральних результатів та конфігурацій партійного ландшафту. *Політикус: наук. журнал*. 2020. № 3. С. 44–51.
14. Лебедюк В. Регіональні особливості місцевих виборів 2015 та 2020 рр. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами п'ятої міжнародної наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 28 листопада 2020 р.* / за ред. А. Романюка, В. Литвина. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. Вип. 5. С. 68–79.

15. Михальченко М., Самчук З. Порівняльний аналіз європейських виборчих систем. *Наукові Записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 50. С. 267–286.
16. Мохончук Б. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження. Монографія. Харків: «Юрайт», 2021. 306 с.
17. Нестерович В. Ф. Виборче право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2017. 504 с.
18. Остапеч Ю., Дудінський В. Виборчі системи і технології: навчально-методичні рекомендації (для студентів спеціальності 052 – Політологія). Навчально-методична серія «КАФЕДРА» № 85; Ужгород. Нац. ун-т Ужгород, 2024. 33 с.
19. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
20. Стойко О. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: «Логос», 2016. 416 с.
21. Стратегічний план Центральної виборчої комісії на 2020–2025 рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0102359-20#Text>
22. Тойванен Р. Европейские модели взаимодействия между правительствами и меньшинствами: на пути к уважению прав человека. *Сборник лекций на тему: Участие меньшинств в общественной жизни*. ЕСМІ (European Centre for Minority Issues). 2017. С. 48–54.
23. Узун Ю. В. Архітектура регіонального представництва в системах багаторівневих відносин. *Політичне життя*. 2023. № 3. С. 48–54.
24. Чижмарь В. Поняття та дефінітивна характеристика міжнародних виборчих стандартів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 73 (ч. 1). С. 197–205.
25. Чубатенко О. М. Особливості виборчих технологій в Україні. *Політикус*. 2020. Вип. 3. С. 90–94.
26. Шведа Ю. Псефологія: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 396 с.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

Дубель Михайло Володимирович

ПСЕФОЛОГІЯ

Методичні вказівки
до самостійної роботи
для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр»
спеціальності С2 Політологія

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор Т. О. Важеніна-Гопрак

Підписано до друку 22.12.2025
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 1,39.
Тираж 30. Зам. 109.

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018